

ĐÌNH THẦN AN MỸ VÀ NHỮNG GIÁ TRỊ KIẾN TRÚC NGHỆ THUẬT

Nguyễn Hữu Lộc^(*)

1. Đình thần An Mỹ và dấu ấn của luật sư Trần Văn Trai

An Mỹ là một địa danh hành chính đã xuất hiện từ rất sớm. Theo *Địa bạ triều Nguyễn tỉnh Biên Hòa* được lập vào năm 1836 thì thôn An Mỹ ở xứ Vườn Dầu thuộc tổng Bình Chánh Hạ, huyện Bình An, tỉnh Biên Hòa với địa giới như sau: “*Đông giáp thôn Tân Phước Tây, cách suối nhỏ, lại giáp địa phận ấp An Phú (Bình Chánh Trung) và xã Tân An; Tây giáp xã Tân An Tây (Bình Chánh Tây), có Cây Đá làm giới, lại giáp địa phận thôn Phú Lợi Tây (Bình Chánh Trung); Nam giáp thôn Phú Lợi Tây (Bình Chánh Trung), có bờ tre làm giới; Bắc giáp xã Tân An, có đại lộ làm giới, lại giáp địa phận ấp An Phú (Bình Chánh Trung)*”¹. Trải qua nhiều lần thay đổi địa giới hành chính, An Mỹ không còn là một đơn vị hành chính nữa nhưng dấu tích của thôn này vẫn còn lưu lại qua tên gọi của một số cơ sở: Đường An Mỹ - Phú Mỹ, Trường THPT An Mỹ và quan trọng hơn cả là ngôi đình thần An Mỹ.

Đình thần An Mỹ có lẽ được lập vào khoảng đầu thế kỷ XIX, khi thôn An Mỹ được định danh trên bản đồ hành chính của tỉnh Biên Hòa xưa. Hiện nay, đình thần An Mỹ tọa lạc tại khu phố 4, phường Phú Mỹ, thành phố Thủ Dầu Một, tỉnh Bình Dương. Ban đầu chắc hẳn ngôi đình còn đơn sơ, nhỏ hẹp. Trải qua nhiều lần trùng tu tôn tạo thì đình mới hoàn thiện dần về mặt kiến trúc với quy mô to lớn hơn. Có thể nói, đình An Mỹ có được diện mạo như ngày hôm nay là nhờ vào sự giúp đỡ rất tích cực của luật sư Trần Văn Trai (1912-2011) – là một người con ưu tú của vùng đất An Mỹ. Tuy sinh ra trong một gia đình nghèo nhưng với tư chất thông minh và ý chí cầu tiến nên ông có thành tích học tập rất xuất sắc. Về sau, ông sang Pháp du học và đỗ hai bằng Tiến sĩ Luật và Tiến sĩ Văn chương tại Đại học Sorbonne (Paris). Năm 1954, ông về nước, làm nghề luật sư và rất quan tâm đến quê nhà An Mỹ của mình. Ông đã hiến đất và tặng kinh phí để xây dựng trường tiểu học bán công An Mỹ (nay là trường THPT An Mỹ) để cho trẻ em tại đây có chỗ học gần nhà, giúp các em thuận lợi hơn trong việc đến trường. Ngoài ra, ông còn ủng hộ cho nhiều việc công ích xã hội như xây cầu, làm đường, sửa sang chùa miếu...²

Đặc biệt, ông còn rất quan tâm đến ngôi đình của làng An Mỹ. Nhận thấy ngôi đình đã xuống cấp sau hơn trăm năm xây dựng, ông đã kêu gọi bằng hữu gần xa chung tay để tái thiết lại ngôi đình cho khang trang hơn. Việc đầu tiên là ông huy động dân làng chung sức gánh đất đắp nên một ngọn đồi cao để xây dựng ngôi đình với mục đích muốn cho đình thần được linh thiêng³. Sau đó, bằng các mối quan hệ xã hội của mình, luật sư Trần

^(*) Bảo tàng Lịch sử Thành phố Hồ Chí Minh; ĐT: 0907 727 918. Email: nguyenhuuloc.btls@gmail.com

¹ Nguyễn Đình Đầu (1994), *Nghiên cứu địa bạ triều Nguyễn – Biên Hòa (Đồng Nai, Sông Bé, Bà Rịa – Vũng Tàu)*, Nxb Thành phố Hồ Chí Minh, tr.211.

² Nguyễn Hiếu Học (2018), *Dấu xưa đất Thủ*, Nxb Văn hóa – Văn nghệ, Thành phố Hồ Chí Minh, tr.483-486.

³ Bảo tàng tỉnh Bình Dương (2019), *Tổng tập chuyên đề “Đình thần Bình Dương giá trị lịch sử và văn hóa”*, tr.47.

Văn Trai đã mời các vị thầu khoán là ông Lê Văn Thám ở Phú Nhuận và ông Hứa Thi là người Hoa ở Sài Gòn cùng tham gia xây dựng ngôi đình. Lúc khởi công thì các tòa tiền điện, trung điện và chánh điện được xây đầu tiên vào năm 1970. Sau khi hoàn thành, ông Trần Văn Trai và các con đã bỏ tiền để tiếp tục tài trợ để xây dựng thêm đông lang và tây lang. Tổng thể công trình được hoàn thành vào năm 1972 và được chính thức khánh thành vào ngày 02/4/1972. Với uy tín lớn lao của mình, luật sư Trần Văn Trai đã mời cụ Mai Thọ Truyền – một cư sĩ Phật giáo lỗi lạc, khi đó là Quốc vụ khanh đặc trách Văn hóa của chính quyền Sài Gòn – đến làm chủ lễ khánh thành ngôi đình An Mỹ. Nhân dịp khánh thành, đình thần An Mỹ đã nhận được rất nhiều tặng phẩm là các hoành phi, liễn đối do luật sư Trần Văn Trai và gia đình cùng các thân hữu của ông phụng cúng. Những hiện vật này hiện nay vẫn được bảo quản tại đình và góp phần tăng thêm phần trang nghiêm cho không gian thờ tự.

Sau lần đại trùng tu đó, đình An Mỹ còn được tu sửa vào các năm 1998, 2000 và 2014 nhưng không làm thay đổi kiến trúc của đình. Hiện nay, đình có quang cảnh rất cổ kính và linh thiêng: Từ cổng đình, bước lên một đoạn dốc thoai thoải là sân đình rộng rãi, án ngữ phía trước sân là bình phong Sơn quân, bên trái là miếu Ngũ hành và đàn Thần Nông, bên phải là miếu Ông Hồ và đàn Chiến Sĩ. Ngôi đình chính với kiến trúc cao ráo, vững chãi với các tòa nhà được lợp ngói âm dương, gờ nóc mái tiền điện có gắn nhiều tượng gốm trang trí.

Tại chánh điện, đối tượng thờ tự chính là thần Thành Hoàng Bôn Cảnh với án thờ đặt ở gian chánh trung, phối tự hai bên là Tả Ban và Hữu ban, ngoài ra còn có án thờ Tiên Hiền và Hậu Hiền được bài trí đăng đối nhau. Lễ hội lớn nhất ở đình An Mỹ là đại lễ Kỳ yên được tổ chức vào ngày 16/2 âm lịch hằng năm với các nghi thức tế lễ truyền thống, thu hút đông đảo bà con làng An Mỹ tham dự.

2. Các giá trị kiến trúc nghệ thuật của đình An Mỹ

2.1. Giá trị về kiến trúc – cảnh quan

Qua các văn bia lưu niệm hiện tồn tại đình thì có thể xác định kiến trúc đình thần An Mỹ là một công trình được xây dựng hoàn chỉnh vào năm 1972. Các đơn nguyên kiến trúc đều được xây thuần nhất với nhau trong cùng một thời điểm nên tạo được nét đồng bộ trong kiến trúc và trang trí. Bố cục mặt bằng của đình theo dạng “nội tam ngoại quốc” (国) với trục chính gồm 3 nếp nhà tiền điện, trung điện, chánh điện nối liền nhau, hai bên là trục phụ với đông lang và tây lang được nối kết liên hoàn bằng các dãy hành lang nội bộ. Có thể thấy rằng, mặt bằng kiến trúc của đình thần An Mỹ thể hiện sự giao lưu văn hóa Việt – Hoa rõ nét và mặt bằng này cũng tương đồng với nhiều cơ sở tín ngưỡng của người Hoa tại Bình Dương nói riêng và Nam Bộ nói chung.

Bên cạnh đó, các chi tiết trang trí kiến trúc của đình cũng mang nét Hoa như phần tường đầu hồi ở hai bên mái (sơn tường - 山 墙) của trung điện, đông lang và tây lang đều được xây và tạo thành những nếp uốn lượn dạng hoa văn sóng nước, đây là chi tiết cũng mang yếu tố Hoa rõ nét. Trong kiến trúc truyền thống của người Hoa, đặc biệt là

vùng Quảng Đông, Phúc Kiến thì sơn tường có 5 dạng khác nhau là: Kim/mộc/thủy/hỏa/thổ sơn tường, gọi chung là “Ngũ hành sơn tường” và mang ý nghĩa phong thủy trong kiến trúc¹. Trong đó thì thủy sơn tường là kiểu thức đặc trưng của vùng Quảng Đông với đầu hồi có hình lợn sọc, hình dạng nhấp nhô và đối xứng như sóng nước². Trong khi đó, tường hồi mái chánh điện lại mang phong cách Triều Châu với đầu hồi dạng tam giác lợn sọc nhẹ. Thêm vào đó, phần mái đình được lợp bằng ngói âm dương tiêu đại có phong tô, bờ mái trang trí các tượng gồm ông Nhật, bà Nguyệt; phần tường của đình được sơn vàng, các cột trụ được sơn đỏ... tất cả đã tạo cho đình một nét kiến trúc khá tương đồng như các đền miếu Hoa.

Toàn cảnh đình An Mỹ

Chánh điện đình An Mỹ

Ngoài ra, đình An Mỹ còn là một ngôi đình tiêu biểu của tỉnh Bình Dương đại diện cho phong cách kiến trúc hiện đại (modernist) rất phổ biến trong giai đoạn 1950 – 1970. Trường phái này ở Việt Nam có những đặc trưng cơ bản là: Tuy theo phong cách hiện đại nhưng vẫn sử dụng hoa văn mang tính dân tộc trong việc trang trí. Ở ngoại thất thường sử dụng vật liệu mới lúc bấy giờ là đá rửa, đá mài tạo nên vẻ đẹp bền vững cho công trình. Nội thất lại có thiết kế đơn giản, sử dụng nhiều ô gió, cửa sổ để điều hòa ánh sáng và không khí bên trong³. Những quy tắc đó được thể hiện rất rõ ở đình An Mỹ với các tòa nhà đều có không gian rất thoáng kết hợp cùng hệ thống ô thông gió, cửa sổ cao rộng để lấy sáng. Trang trí trên song cửa là đồ án hoa sen hoặc hình học cách điệu, trang trí trên đầu hồi là hình tượng doi hay cổ đồ được đắp nổi mang đậm nét truyền thống.

Một yếu tố không kém phần quan trọng, góp phần làm tăng giá trị cho đình An Mỹ chính là vị trí mà ngôi đình tọa lạc. Đình được xây trên một quả đồi nhân tạo, xung quanh trồng cây xanh lâu năm nên tạo cho đình một cảnh trí u nhã thanh tịnh, tách biệt hẳn với thế giới bên ngoài. Từ con đường bao quanh đình nhìn lên sẽ thấy dáng vẻ đường bệ của ngôi đình trên đồi cao, ẩn dưới tán cây xanh. Tất cả đã hợp thành một không gian linh

¹ 王其钧 (2006 年), *中国建筑图解词典*, 机械工业出版社, 北京, 19 页.

² 佛山传统文化符号数据库: <http://www.cn Blossomdata.com/phproot/fsimg/index.html> (truy cập ngày 25/6/2020).

³ Thông tin do KTS Nguyễn Trần Trọng Nghĩa – Công ty NAGECCO cung cấp. Chúng tôi xin chân thành cảm ơn!

thiên như ân đức của thần Thành Hoàng mãi che chở cho thôn làng. Đó chính là sự kết hợp tuyệt vời giữa kiến trúc với cảnh quan và là một giá trị đặc sắc của đình thần An Mỹ.

2.2. Giá trị về văn hóa nghệ thuật

Bên cạnh giá trị kiến trúc cảnh quan, đình An Mỹ còn lưu giữ các giá trị về văn hóa nghệ thuật, thể hiện qua hệ thống hoành phi, liễn đối, bài vị chữ Hán và các đồ thờ tự. Những hiện vật này vừa có giá trị văn hóa Hán Nôm, vừa có giá trị nghệ thuật điêu khắc gỗ.

Hiện nay, đình An Mỹ đang lưu giữ 8 bức hoành phi, trong số đó thì bức hoành lớn ở gian trung điện được chạm khắc mỹ thuật hơn cả với phần khung thể hiện đề tài lưỡng long tranh châu, phụng hoàng, cá vượt vũ môn. Nội dung của bức hoành chạm 4 đại tự: 黎陳壽壽 “*Lê Trần thọ thọ*” thể hiện sự tri ân và cầu chúc cho hai dòng họ Trần và Lê trong việc đóng góp xây dựng và trùng tu ngôi đình.

Các bức hoành phi còn lại đều giống nhau với phần nền sơn đỏ, chữ vàng và không trang trí hoa văn. Nội dung chữ Hán trên các bức hoành là những lời ca tụng công đức của thần Thành Hoàng như: 最靈大王 “*Tối linh đại vương*” do vợ của Cai tổng Hạ Quang Biện¹ cúng, 上等尊神 “*Thượng đẳng tôn thần*” do luật sư Trần Văn Trai cúng, 神恩護民 “*Thần ân hộ dân*” do xường làm đá Thái Thạnh của người Hoa ở Tân Thành cúng, 神靈顯應 “*Thần linh hiển ứng*” do ông Hứa Thi ở Sài Gòn dâng cúng...

Đi cùng với hoành phi là các cặp câu đối đã tạo nên bộ trang trí hoàn chỉnh cho từng gian thờ ở nội đình. Câu đối ở đình An Mỹ có số lượng không nhiều, đa phần là được viết kèm trên án thờ, chỉ có 2 câu được làm rời treo trên cột dưới dạng liễn. Nội dung của các câu đối cũng thể hiện cảnh đẹp của làng An Mỹ và sự che chở của thánh thần. Một số câu đối còn sử dụng nghệ thuật quán thủ với 2 chữ đầu của mỗi vế ghép thành tên “An Mỹ”.

安位尊神, 金身寶剎千秋在,

美城榮顯, 聖德神恩萬古垂.

Phiên âm: An vị tôn thần, kim thân bảo sát thiên thu tại,
Mỹ thành vinh hiển, thánh đức thần ân vạn cổ thùy.

Tạm dịch: Thần Thành Hoàng yên vị, thân vàng Phật quốc ngàn năm còn mãi,
Làng An Mỹ vinh hiển, đức thánh ân thần muôn thuở chở che.

Hoặc câu đối ở hai bên khám thờ Thần có nội dung sau:

安歸地靈人豪傑,

美景山河造英雄.

¹ Theo: Nguyễn Thị Minh Phượng (2017), *Gia phả dòng họ Trần Thủ Dầu Một*, tr.7-8 thì Ông Hạ Quang Biện lúc sinh thời từng làm chức Cai tổng nên còn gọi là ông Tổng Biện, ông có tất cả 7 người con, trong đó thì người con gái đầu tên Hạ Thị Loan chính là vợ của luật sư Trần Văn Trai.

Phiên âm: An quy địa linh, nhân hào kiệt,
Mỹ cảnh sơn hà, tạo anh hùng.
Tạm dịch: Trở về đất thiêng, người hào kiệt,
Non sông đẹp đẽ, tạo anh hùng.

Một hiện vật quan trọng, và là linh hồn của đình An Mỹ chính là chiếc bài vị Thần, đây cũng là bài vị duy nhất trong đình. Bài vị được làm bằng gỗ với kích thước rất lớn, trang trí quanh vành bài vị là hình tượng rồng mây được chạm nổi hết sức sống động và nghệ thuật. Nội dung bài vị khắc 15 chữ Hán cho biết danh hiệu của vị thần được thờ: 恭請本境城隍最靈大王上等神聖前 “*Cung thỉnh Bản Cảnh Thành Hoàng Tồi Linh Đại Vương Thượng đẳng thần thánh tiền*”. Hai bên bài vị còn có 2 dòng chữ Hán nhỏ hơn mang nội dung sau:

安美地轄恭迎
本社同誠奉事

Phiên âm: An Mỹ địa hạt cung nghênh,
Bôn xã đồng thành phụng sự.
Tạm dịch: Địa hạt An Mỹ cung nghênh,
Bôn xã một lòng thờ cúng.

3. Một vài nhận xét

Đình An Mỹ là một ngôi đình có lịch sử hình thành lâu đời ở tỉnh Bình Dương, là một di tích mang tính biểu tượng của văn hóa làng xã truyền thống, gắn liền với đời sống tinh thần của người dân làng An Mỹ. Ngôi đình cũng là một di tích gắn với luật sư Trần Văn Trai – một nhà trí thức ưu tú của vùng đất An Mỹ. Với những đóng góp to lớn của ông đối với đình An Mỹ đã giúp cho đình có một diện mạo mới, góp phần làm phong phú sắc màu văn hóa của các ngôi đình ở Bình Dương.

Kiến trúc hiện tồn của ngôi đình là kết quả của cuộc đại trùng tu do ông Trần Văn Trai đề xướng vào năm 1970. Kiến trúc này cũng là điển hình cho kiểu thức đình thần theo phong cách hiện đại ở giai đoạn sớm. Bên cạnh đó, đình An Mỹ còn là một trường hợp tiêu biểu cho sự giao lưu văn hóa Việt – Hoa thể hiện qua kiến trúc và trang trí. Cùng với đó là hệ thống hiện vật thờ cúng đang được lưu giữ tại đình đã kiến tạo nên các giá trị kiến trúc nghệ thuật cho đình An Mỹ

Với những giá trị đặc sắc đó cùng với những dấu ấn của luật sư Trần Văn Trai thì đình An Mỹ hoàn toàn hội đủ tiêu chí là một di tích cần được xếp hạng bảo tồn. Trong tương lai, để phát huy giá trị của di tích này, thiết nghĩ cần đặt bảng giới thiệu tóm tắt về lịch sử của đình cùng bảng tiểu sử của luật sư Trần Văn Trai để nhân dân làng An Mỹ có dịp để hiểu rõ hơn về ngôi đình và cũng là cách để “ôn cố tri tân”.

Tài liệu tham khảo:

1. Bảo tàng tỉnh Bình Dương (2019), *Tổng tập chuyên đề “Đình thần Bình Dương giá trị lịch sử và văn hóa”*, tài liệu lưu hành nội bộ.
2. Nguyễn Đình Đầu (1994), *Nghiên cứu địa bạ triều Nguyễn – Biên Hòa (Đồng Nai, Sông Bé, Bà Rịa – Vũng Tàu)*, Nxb Thành phố Hồ Chí Minh.
3. Nguyễn Hiếu Học (2018), *Dấu xưa đất Thủ*, Nxb Văn hóa – Văn nghệ, Thành phố Hồ Chí Minh.
4. Nguyễn Thị Minh Phượng (2017), *Gia phả dòng họ Trần Thủ Dầu Một*, tài liệu lưu hành nội bộ.
5. 王其钧 (2006 年), *中国建筑图解词典*, 机械工业出版社, 北京.
6. 佛山传统文化符号数据库: <http://www.cnblossomdata.com/phproot/fsimg/index.html> (truy cập ngày 25/6/2020).